

GÖSTERGE BİLİMİ ÜZERİNE

("İşaret Bilimi" yahut Semiotik)

Hazırlayan: Rıza FİLİZOK

Gösterge Bilimi'nin diğer adıyla İşaret Bilimi'nin üzerinde anlaşma sağlanmış tek bir tanımı yoktur. Buna karşılık işaret teorisi üzerinde daha geniş bir uzlaşma sağlanmıştır. Bu arada "Sémiotique" ve "Sémiologie" arasında da bazı farklar olduğu unutulmamalıdır.

Gösterge biliminin birçok bilim dalıyla ortak sınırları vardır. Gösterge bilimi, felsefe, fenomenoloji, psikoloji, budun bilimi, antropoloji, sosyoloji, epistemoloji, dil bilimi gibi bilimlerle ortak konulara sahiptir. Gösterge bilimin temel görevlerinden birisi bu bilgi dallarından gelen bilgileri birleştirerek yeni bilgilere ulaşmaktır.

Göstergebilim-dilbilimi, (Semiolinguistik), dilbilimi dışındaki bütün işaret sistemlerini inceler.

"Semiotik" ile "semioloji" arasında belirli bir fark vardır. Semioloji Avrupa geleneğine bağlıdır, semiotik ise "Anglo-saxonne" geleneğini ifade eder. İki alan, yapılmış ve gözlemlenmiş işaretleri ele almasıyla birbirinden ayrılır: Bazı işaretler, inşa edilmiştir, yapılmıştır, yapaydır, bazıları ise gözlemlenmiş işaretlerdir.

Avrupa geleneğinin kurucularından olan Saussure, Genel Dilbilim Dersleri'nde "semiologie"yi insanlar arasında bildirişimi sağlayan bütün işaret ve (sembol) sistemlerinin genel bilimi olarak tanımlamıştır. Anglo-sakson geleneğinin kurucusu Sanders Peirce'e göre gösterge bilimi "semiotique", işaretin formel teorisi ve mantığıdır. Saussure semiotiğin beşeri ve sosyal niteliği üzerinde durur. Peirce ise bu bilimin mantık ve biçim (form) cephesi üzerinde ısrar eder.

Semiotiğin konusu nedir?

Bazı işaretler yapılmış işaretlerdir, bazıları ise gözlemlenmiş işaretlerdir. Bu ayırımdan iki ayrı semiotik doğmuştur: Trafik yol işaretleri bir amaca, bir niyete bağlı olarak yapılmış işaretlerdir. Bunların incelenmesinden **Bildirişim Semiotiği** "**semiotique de la communication**" doğmuştur. Sosyal hayatta karşılaşılan toplumsal pratiklerin örtülü, zımnî anlam sistemlerinin gözlemlenmesinden ise Anlam Semiotiği (**semiotique de la signification**) doğmuştur.

Semiotik görüşlerden birisi Dilbilimsel işaretler dışında kalan ve sosyal pratiklerde ortaya çıkan kurumlaşmış işaret sistemlerini inceleyen görüştür. Bu anlayışı temsil edenler sinyal panoları, trafik işaretleri, armalar, uniformalar üzerinde çalışır. Bu sahaya "**signalétique**" denilebilir.

Avrupa'da gelişen ve "saussuro-hjelmslévienne" olarak adlandırılan diğer bir görüş vardır. Bu görüşe göre **dilbilim, semiolojinin** bir parçasıdır. Semioloji, sosyal hayatın içinde işaretin hayatını inceleyen bir bilimdir. Bu bilim dalında bütün

beşeri işaret sistemleri dilbilim modeline göre incelenir. Bu yaklaşıma "sémiolinguistique" denebilir.

Peirce'e bağlı görüş ("Peircienne" görüş):

Kültürel Gelenek Görüşü ("Ethnoculturelles" görüş):
Kültürü, sistem birleşmeleri olarak açıklayanların yaklaşımıdır (Lotman, Ecole de Tardu).

Bir başka görüş, beşeri bilimlerle tabiat bilimleri arasındaki ayırımı ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. (Cercla de Toronto)

Bunların dışında sınırlı bir semiotiği konu edinen bölgesel anlayışlar mevcuttur. (dans, edebiyat, şiir gibi)

Dilbilim ve Gösterge bilimi

Dilbilimsel işareti işaretin özel bir kategorisi olarak kabul etme düşüncesi üzerinde anlaşmaya varılmış bir görüştür. Bu ilişkiden dolayı dilbilim, semiotiğin bir alt dalı olarak kabul edilir.

Göstergebilim-Dilbilimi "Sémiolinguistique" Nedir?

Göstergebilim-Dilbilimi, dilbilimi, bütün dilbilim dışı işaretlerin temeli, "patron"u yapan her teori için kullanılabilecek bir terimdir. Bu anlayışa göre dilbilimi işareti, bütün işaret sistemlerinin içinde özel bir yere sahiptir. Dil bilimi işaretlerini dilbilimi, onun dışında kalan bütün işaretleri ise semiotik inceler.

Anlam Bilimi ve Gösterge bilimi arasında nasıl bir ilişki vardır?

Anlamlandırma bilimi "science des significations" olarak tanımlanan **Anlam bilimi** , işaretin göndermede bulunduğu şeylerin bilimi olarak düşünülebilir. Bu haliyle o, gösterge biliminin bir anı, bir parçasıdır.

Pragmatik ve Gösterge bilimi arasında nasıl bir münasebet vardır?

Pragmatik, sızdizimi " syntactique" ve anlam biliminin "sémantique" birleştiği anın gösterge bilimsel analiz süreci olarak tanımlanabilir.

Özel Gösterge bilimi Nedir?

Özel gösterge bilimi , işaretlerin özel sistemlerinin grameri "yani açıklayıcı kurallar bütünü" olarak tanımlanabilir.

Sağır ve dilsizlerin anlaşma sistemleri, trafik işaretleri, armalar özel gösterge bilimi alanları oluşturur.

U. Eco, özel sistemlerin oldukça katı kurallara bağlı olabildiği gibi oldukça gevşek kurallara bağlı olabileceğine dikkatleri çekmiştir. Sinyalizasyon ışıkları yahut bir dilin fonolojik sistemi kesin ve katı kurallara bağlıdır. Buna karşılık Rus olağanüstü masallarının tahkiyevi fonksiyonları yumuşak ve gevşektir.

Bağımsız bir iç organizasyon ve boğumlanmaya sahip olan fenomenler kümesinin bir özel gösterge bilimine sahip olduğu kabul edilir. Eco'ya göre bir özel gösterge bilimi, gözlemlerinden bağımsız makul fenomenler olarak kabul edilebildiği ölçüde ve görelî olarak sağlam nesnelere olduğu ölçüde ilmi bir yapı kazanabilir.

Genel gösterge bilimi nedir?

Peirce'cü yaklaşım, işareti bütün özelliklerinden bağımsız bir tarzda tanımlamanın mümkün olduğunu göstermiştir.

Genel gösterge biliminin şartları:

Genel gösterge biliminin görevi, önce anlamlandırma olgularını objektifleştirme ve sonra onları biçimlendiren bir model inşa etmektir.

Genel Semiotik ile özel semiotik arasındaki münasebetler:

Başlıca semiotik teoriler: Semiotik araştırmalarında başlıca üç yol göze çarpmaktadır. Bu sistemlerden ikisi işaretin ikili ayırımına dayanır (işaretleyen / işaretlenen), üçüncüsü işaretin üçlü ayırımına dayanır. Bunlardan birincisi yorumbilimden "l'herméneutique" yola çıkmaktadır (R: **Barthes**), diğeri Paris Ekolü'dür (A.J.**Greimas**). Üçüncüsü aşağıda açıklayacağımız C.S. **Peirce**'ün üçlü ayırımına dayanan gösterge bilimidir, Peirce, işaret kavramına pragmatığı ilave etmiştir.

Gösterge biliminin tarihi:

Modern gösterge biliminin asıl kurucuları Saussure ile C.S.Peirce'dir. Bunlara Danimarkalı dilbilimci Louis Hjelmslev de ilave edilebilir.

Saussure'cü İşaretin nitelikleri:

Hjelmslev'e göre işaretin nitelikleri: Hjelmslev'e göre işaret ikili ayırım üzerine kurulmuştur: İşaret, **içeriğin biçimi** (la forme du contenu) ve **ifadenin biçimi** (la forme de l'expression) üzerine kurulmuş bir birimdir. Bu birim gösterge bilimi fonksiyonu adı verilen bir karşılıklı dayanışma üzerine kurulmuştur. **İçeriği özü** (Substance du contenu (düşünce, pensée)) ve **ifadenin özü** (substance de l'expression (ses zinciri . chaîne phonique)) sadece biçime bağlı olarak vardılar, bunun dışında bir varlıkları yoktur. Gösterge bilimsel fonksiyon, bu "fonktif"lerin (le contenu et l'expression) her birinde bir form yaratır.

Hjelmslev için dil bir gösterge bilimsel fonksiyonlar ağıdır. Her gösterge bilimsel fonksiyona içeriğin biçimi (form) ve ifadenin biçimi olarak (forme du contenu et forme de l'expression) iki fonktif bağlanır. Bu iki biçim sadece gösterge bilimsel fonksiyon gereği var olurlar ve bu fileler içinde bir öze kavuşurlar.

Bu bakış açısına göre, klasik olarak dilde fonksiyonlarıyla belirlenmiş sessel (sesbirim: les phonemes) ifadenin ayırddedici birimlerinin tetkiki olarak tanımlanmış olan **ses bilimi** (fonoloji), **ifadenin biçiminin** (formes de l'expression) incelenmesidir; buna karşılık bizzat sesin tetkiki olan (ses aygıtı tarafından seslerin üretiminden işitme organı tarafından algılanışına kadar) **ses bilgisi** (fonetik) , **ifadenin özünün** (la substance de l'expression) incelenmesidir.

Peirce Gösterge bilimi'nin Temel Kavramları :

Peirce'ün gösterge bilimi oldukça önemlidir, ancak önemli olduğu ölçüde kavraması zordur ve ancak örnekler yardımıyla kolayca anlaşılabilir. Peirce'ün ortaya koyduğu temel kavramlardan birkaçını -sabrınıza sığınarak- birkaç küçük örnekle açıklayalım:

Bir üçlü nedir?

Bu üç şeyin birliğidir. Üçlü kavramı Peirce'cü gösterge biliminin merkezinde bulunur. İlk iki şeyden farklı üçüncü bir şeyin birliğe katılmasıyla oluşur. Bu semiotiğin güçlükleri ve önemi bu üçlü ayırma bağlıdır. Bu kavram örnekler yoluyla anlatılabilir:

Peirce'in verdiği örnek şudur: "Vermek" ilişkisini düşünelim: İsmet Ahmet'e bir ev veriyor. Bu ilişkide hiçbir fizik değişim yapılmamıştır. Bu sadece kanunlarla garanti edilmiş yani bir insan topluluğu tarafından kabul edilmiş sosyal bir anlaşmaya bağlı bir mülkiyet hakkının değişimidir. Ev, İsmet ve Ahmet'i bu değişim vasıtasıyla birbirine bağlamaktadır. Ev İsmet'in idi şimdi Ahmet'in oldu. İsmet ve Ahmet'i birbirine bağlayan ev mülkiyetidir.

Marty'nin verdiği örnek şudur: Üç renk düşünelim: Kırmızı, turuncu, sarı.

Eğer onların her biri ayrı ayrı düşünülürse zihinde bu nesnelerin tekli "monadique" ilişkisini elde ederiz. Bu her rengin kendisiyle totolojik ayniliğini, özdeşliğini kabul anlamına gelir. "Kırmızı, kırmızıdır" totolojik bir özdeşliktir. Eğer turuncuda sarının bulunduğu yahut kırmızının bulunduğu düşünülürse, yahut bu iki rengin turuncuyla hiçbir ilişkisi bulunmadığı düşünülürse bu üç durumda zihinde "dyadique" yani üçlü bir ilişkinin varlığı sezilir. Buna karşılık turuncunun kırmızı ve sarının karışımı olduğu kanaatine ulaşırsa zihinde gerçek bir üçlü ilişki vardır demektir. Üç renk, onlardan birinde, turuncuda birleşmiş durumdadır.

Üçüncü örnek: Bir şahıs gazete satan bir yerden geçerken bir derginin kapağında Eyfel Kulesinin resmini görüyor. Bu algı ona Paris şehrini hatırlatıyor. Zihninde Paris şehriyle Eyfel Kulesi birleşiyor. Eyfel, Paris ve zihin kararı bir üçlü oluşturuyor. Her işaretin algılanışında böyle bir durum söz konusudur.

Yorumlayan "L'interprétant" Nedir? L'interprétant hem bir sosyal norm yahut kollektif mevcudiyet, hem bu normu benimseyen zihnin şimdi ve burada şartlarına bağlı tespitidir. Birinci kabulde o işareti nesnesine soyut bir tarzda bağlar, ikinci kabulde, onu somut bir tarzda, şimdi ve burada, akt olarak gerçekleştirir, böylece ikilerin birliği üçlüyü teşkil eder.

"İinterprétant" kavramı o halde kurumlaşmış ilişkilerle kodlanmış, fertler tarafından benimsenmiş reel dünya ile somut belirlemelerinde onları aktüelleştiren fert arasında dialektik bir ilişkinin ifadesidir. "İinterprétant" bundan dolayı yorumcudan "l'interprète" özenle ayırilmelidir. Bu sonuncusu bu diyalektiğin dayandığı tekil bir şahıstır. Sosyal bir varlık olarak o toplumun başlıca değerlerinin ve özellikle nesnelere toplumsal olarak uyumlandırılmış işaretlerin taşıyıcısıdır. Psikolojisi ve kendisine has davranış biçimleri bulunan özel bir şahıs olarak yorumcu, şuur halini belirleyen uyarıcıya hususi bir tarzda cevap verir. Şuur halinde bu anda sosyal ve psikolojik veriler bir terkip, bir karışım halindedir. Bu birleşme semiotik fenomenin kurucu üçlünün temelidir. Bir yorumcunun zihninde hususi bir belirleme anında sosyal norm daima tam olarak ortaya çıkmaz, çünkü diğer belirlemeler işin içine karışır. Sosyal değişimler, fertlerin tepki tarzlarını etkiler, toplumda yetişme tarzı farklılıkları vardır, bunlar normların homojenliğini bozar. Bu erozyon unsurları, normlarda değişiklik yaratır.

Faneron (Phanéron yahut phénomène) nedir?

Phanéron ve phénomène eşanlamlıdır. Bir zihnin şimdi ve burada şartlarına bağlı olarak -reel bir şey olsun veya olmasın- kavradığı şeydir.

"phénomène" herhangi birisinin şuurunun muhtevası olarak kabul edilirse Phanéron terimi ile özdeş kabul edilebilir.

Peirce, Phanéron kavramını şöyle tanımlamıştır: "Bir şuurun toplam muhtevasını belirtmek için özel bir isim olarak Phanéron kelimesinin kullanılmasını öneriyorum (...) "Beşeri değerine bakmaksızın, hangi tarzda olursa olsun, zihinde sahip olduğumuz herşeyin toplamı. Bu anlatım müphemlik taşımaktadır, fakat bu isteyerek müphem bırakılmıştır. Ancak şunu belirtmeliyim ki referansı anlamlı bir şuur hali olarak sınırlamadım." hangi tarzda olursa " kaydı hafızayı ve bütün şuur halini içine almaktadır."

Bir inekten bize ulaşan algıların dökümünü yapmak, onları baş, göz, kuyruk diye sınıflandırmak beyhudedir, zihinde kalan aslında ilişkiler ağıdır. (gözün kulağa oranla yeri gibi).

Faneronun ayrışamaz elementleri nelerdir?

Faneronu anlatmak için üç element kategorisi gerekli ve yeterlidir. Bunlar, birinciler (primans), ikinciler (secondans) ve üçüncülerdir (tertians)'.
Birinciler : maddi olmayan genel nitelikler, renk ve şekil gibi olanlar,

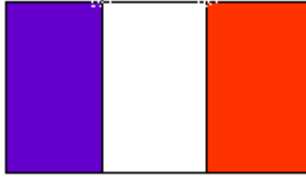
İkinciler: mevcutlar ve olgular (mevcutlar mukabil oluş yetenekleriyle düşünülmüştür),
Üçüncüler: ara bulucu düşünceler,

Fenomenler böylece üç element kategorisine ayrılır. Bu kategorileri Peirce, "phanéroskopiques" (birinciler), "cénopythagoriennes" (ikinciler) , "idéoscopiques" (üçüncüler) olarak adlandırır.

"la phanéroscopie" Nedir?

Phanéroscopie, fenomenin tetkikidir, yani, her fenomeni oluşturan elementer fenomenlerinin tekrar bir bütün oluşturabilecek tarzda üç kategori halinde ayrıştırılmasıdır. Yani önce kalite olarak (özsel görünüşleri itibariyle), sonra mevcut ve olgu olarak (ikili mukabiller olarak), daha sonra bu mevcutları ve olguları yöneten kural yahut kavram olarak (uzlaştırıcı "médiateur" görünüşleri itibariyle). Bu elementler, birleşme yetenekleriyle (valence) orijinal fenomeni iç yapısını gösterebilecek şekilde tekrar kurabilecek güçtedir. Bu olgu kimyasal analize benzemektedir. Fenomenin elementleri, atomların bir molekülde yer aldıkları gibi serbest değerleriyle bir araya gelirler.

Meselâ, "bir Fransız bayrağının zihindeki mevcudiyeti" faneronu, şu unsurlara ayrılabilir:

(mavi: R1, Beyaz: R2, Kırmızı:R3

a-Özsel nitelikler "monadiques": Mavilik, beyazlık, kırmızılık, dikdörtgenlik.

b-İkililik olguları (Mukabil unsurlar): Mavilik R1 dikdörtgenliğe bağlıdır, beyazlık R2 dikdörtgenliğe bağlıdır, kırmızılık, R3 dikdörtgenliğe bağlıdır. R1, R2'nin bitişiği, R2, R3'ün bitişiğidir.

c- Üçlü kurallar: R1, R2 ve R3 çakışabilir eşitliktedir, R2, konum olarak R1 ve R2 arasında yer almaktadır.

Bu elementleri birleştirerek Fransız bayrağının fenomenolojik molekülünü "molécule phénoménologique" elde ediyoruz:

Beyazlık, R1 bir dikdörtgendir + R1 ve R3' e bağlıdır .

Mavilik, R2'ye bağlı + R1 bir dikdörtgendir.

Kırmızılık, R2'ye bağlıdır + R3 bir dikdörtgendir.

İşte bu tespitler, bize Fransız bayrağının göstergebilimsel gramerini vermektedir.